

Kinga Zielińska

"Seuchen, Ängste und Diskurse. Massenkommunikation als diskursives Rollenspiel", Bettina Radeiski, Berlin-New York 2011 : [recenzja]

Tekst i Dyskurs = Text und Diskurs 6, 435-437

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

eine besondere Gruppe bilden und ein integrativer Teil der Reformulierungshandlungen sind. Zur Veranschaulichung der behandelten Thematik werden von der Verfasserin konkrete Beispiele angeführt, deren Form und Funktionen (paraphrasierend, generalisierend, konkretisierend, präzisierend, vereinfachend, veranschaulichend, korrigierend, verstärkend, abschwächend) dargestellt werden. Zum Schluss wird die These aufgestellt, dass der gezielte Einsatz von den genannten Mitteln des Reformulierens zum besseren Verständnis des Textes seitens des Rezipienten beiträgt.

Der Sammelband „Textlinguistik als Querschnittsdisziplin“ reiht sich einerseits in die Gruppe der textlinguistischen Analysen ein. Andererseits liefert die Publikation Impulse für die weitere Forschung im Bereich der Textlinguistik in Verbindung mit anderen, nicht unbedingt

benachbarten Disziplinen. Daher kann der Band als eine Art Wegweiser und Orientierungshilfe für alle Textforscher gelten, die auf der Suche nach neuen Inspirationen und Forschungsfeldern sind. Auch in theoretischer Hinsicht kann der besprochene Band die Bedürfnisse der Leser befriedigen und neue Wege in der Text- und Diskursforschung einschlagen. Der resümierende Charakter mancher Beiträge steht im Gleichgewicht mit den konkreten Fallstudien, in denen die Theorie mit der Empirie zu einem vollkommenen Ganzen verbunden werden. Daher ist das von Zofia Berdychowska, Zofia Bilut-Homplewicz und Beata Mikołajczyk herausgegebene Werk jedem zu empfehlen, der an der Analyse der text- und diskurslinguistischen Phänomene der sich heutzutage schnell ändernden, auch sprachlichen Wirklichkeit interessiert ist, zu empfehlen.

Kinga Zielińska: RADEISKI, BETTINA (2011): *Seuchen, Ängste und Diskurse. Massenkommunikation als diskursives Rollenspiel*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 235 S.

Odwoływanie się do emocji jako jeden z zabiegów stosowanych przez nadawcę w odpowiedzi na tzw. „potrzebę wrażeń”¹ ze strony odbiorcy stanowi nieodłączny element przekazów medialnych od czasów ich powstania. Już w (uważanych przez badaczy za pierwowzór dzisiejszej prasy) nowinarskich drukach ulotnych, wydawanych w XVI – XVIII wieku, znaleźć można szereg sensacyjnych opisów i doniesień na temat katastrof, wojen oraz budzących przerażenie chorób i anomalii. Narracja medialna ukierunkowana na podsycanie strachu i niepokoju, która z oczywistych względów uległa na przestrzeni wieków licznym przemianom, stała się przedmiotem zainteresowania i analiz badaczy, zgłębiających ten fenomen z różnych perspektyw badawczych. W nurt badań poświęconych

szeroko rozumianemu dyskursowi strachu wpisuje się także dysertacja Bettiny Radeiski, opublikowana pod tytułem: „Seuchen, Ängste und Diskurse. Massenkommunikation als diskursives Rollenspiel”. Na przykładzie ukazujących się w niemieckiej prasie i telewizji w 2006 roku wiadomości dotyczących epidemii ptasiej grypy, autorka ukazuje złożony mechanizm zarządzania strachem przez media. Jego szczegółowe omówienie poprzedzają rozważania dotyczące przedmiotu badań (Wprowadzenie; Rozdział 1). Nie są one oparte na dogmatycznych założeniach i – co warto podkreślić – nie ograniczają się jedynie do bezkrytycznego przedstawienia stanu badań, lecz zawierają szereg pytań i wątpliwości, do których autorka ustosunkowuje się prezentując swoje stanowisko. Jedną z kwestii poruszanych we wstępie jest różnorodność, a tym samym wielość aspektów analizowanych w ramach badań komunikacji masowej, powodująca, iż zamiast przejrzystego obrazu dyscypliny o spójnych teoretycznych podwalinach w większości przypadków mamy do czynienia z kolekcją wyrwykowych wyników badań i spostrzeżeń charakteryzujących się dużym

¹ Jest to uważana za jeden z głównych motywów zainteresowania przekazami zdolnymi do wywołania emocji i zaspokojenia ciekawości, potrzeba „[...] wzięcia się w inne światy, potrzeba przeżywania, przynajmniej w charakterze obserwatora, zdarzeń, których rzeczywistość nie może nam dostarczyć” (Ossowski 1949: 184).

stopniem przypadkowości, układających się w luźny zbiór bez wyraźnie zarysowanych granic („Sammelsurium von Überzeugungen [...], die sich zu keinem Ganzen fügen” (s. 2)). Mając świadomość tego faktu Radeiski podejmuje w swojej pracy próbę połączenia różnych, często pozostających względem siebie w sprzeczności tendencji i fenomenów należących do rzeczywistości medialnej i zintegrowania ich w formie jednego, możliwie uniwersalnego paradygmatu teoretycznego. Jego podstawę stanowią dwa filary, osadzone w różnych podejściach badawczych, wykorzystywanych w badaniach (komunikacji) mediów. Bazując z jednej strony na osiągnięciach pragmatyngwistyki, z drugiej zaś czerpiąc z rozważań i dokonań analizy dyskursu w duchu Foucault, Radeiski tworzy aparat metodologiczny, w którym kluczową rolę odgrywa pojęcie ról dyskursywnych, umożliwiających opisanie dyskursywnych znaczeń i funkcji tekstów. Jak pisze autorka, pojęcie to ma „służyć uwypukleniu tezy, że po pierwsze – to nie same teksty konstituują dyskurs, a raczej odwrotnie – to dyskurs określa dyskursywne znaczenie i funkcję tekstów, ich dyskursywną wartość – czyli: ich rolę dyskursywną; po drugie – dokonuje się to właśnie poprzez teksty, ich oddziaływanie na siebie i wzajemne generowanie. Zgodnie z takim podejściem, teksty należy postrzegać jako elementy składowe dyskursu, a ten ostatni jako ich zbiór”² (s. 204). Rola dyskursywna nie jest zatem atrybutem przypisywanym któremuś z uczestników aktu komunikacji – nadawcy czy odbiorcy, lecz właściwością tekstu wynikającą z jego [tekstu] intertekstualnych powiązań i tylko na ich podstawie możliwą do ustalenia. W dyskursie rozumianym jako zbiór pozostających ze sobą we wzajemnych relacjach i oddziałujących na siebie wypowiedzi, to konstytuujące go teksty postrzegane są jako aktorzy odgrywający swe (dyskursywne) role zgodnie z zaplanowanym scenariuszem.

W analizowanym dyskursie, którego istotę stanowi powoływanie się przez media na swoje własne relacje na temat ptasiej grypy i zawartą w nich potencjalną siłę oddziaływania, Radeiski wyróżnia trzy kategorie tekstów-aktorów

(Rozdział 2). Do pierwszej z nich zaliczane są te wypowiedzi, których funkcja polega na podsyceciu strachu i niepewności względem zapowiadanej ekspansji wirusa H5N1 i wywoływanej przez niego choroby (wywoływanie strachu – „Angsterzeugung”). Do drugiej grupy tekstów należą te, w których nadawca zabierając głos w imieniu odbiorcy daje do zrozumienia, iż adresat wiadomości odczuwa niepokój i obawy w związku z rozprzestrzenianiem się i działaniem wirusa (przypisywanie strachu – „Angstzuschreibung”). Fakt, że przedmiot wywołujący obawy staje się tematem przekazu medialnego, przyczynia się do oswojenia zagrożenia w świadomości społecznej, stworzenia dystansu i poczucia pewnej, choćby i tylko iluzorycznej kontroli, a tym samym zniwelowania uczucia niepokoju. Ten aspekt charakteryzuje trzecią grupę tekstów, których oddziaływanie polega na przezwyciężaniu strachu („Angstbewältigung”). Analiza empiryczna wszystkich kategorii tekstów przebiega według tego samego schematu, u którego podstaw leżą dwa pytania: poprzez jakie językowe relacje wyrażają się wymienione role dyskursywne (podsycecie / przypisywanie / przezwyciężanie strachu) oraz w jaki sposób są one językowo realizowane. Językowe realizacje ról dyskursywnych opisywane są w odniesieniu do różnych płaszczyzn języka, przy czym punkt wyjścia do klasyfikacji zgromadzonego materiału empirycznego każdorazowo stanowi określenie przynależności danego tekstu do jednej z trzech wymienionych powyżej kategorii. W ramach każdej z nich wyróżnione zostają następnie poszczególne motywy dyskursywne, na podstawie których następuje dalszy opis konkretnych realizacji językowych. Nie zawsze jednak – jak zauważa autorka (s. 64) – możliwa jest jednoznaczna klasyfikacja przykładów, w rezultacie czego ten sam tekst przywoływany jest czasem w różnych kontekstach. Pojawiające się punkty przecięcia nie stanowią jednak przeszkody w wyodrębnieniu poszczególnych ról dyskursywnych i ustaleniu uniwersalnego modelu dyskursu strachu (Rozdział 3). Wykazane przez Radeiski prawidłowości nie ograniczają się bowiem wyłącznie do dyskursu na temat epidemii ptasiej grypy.

² Tłumaczenie: K. Z.

Wyraźne analogie, na co wskazuje Radeiski, są widoczne także we wcześniejszych dyskursach dotyczących rozprzestrzeniających się epidemii, a także we współczesnych dyskursach medialnych tematyzujących konflikty zbrojne i kryzys finansowy. Mechanizm zarządzania strachem ma charakter dwubiegunowy: z jednej strony przekaz medialny ukierunkowany jest na wzbudzenie obaw w odbiorcy i wprowadzenie go w stan niepokoju; z drugiej zaś działaniami tym przeciwstawiona jest oddziałująca na odbiorcę jednocześnie rola dyskursywna „terapeutu” (s. 178), który przyczynia się do złagodzenia wpływu dwóch pierwszych ról i ma zapobiec wybuchowi hysterii.

Przedstawiony przez Radeiski model komunikacji masowej oparty na wzajemnym oddziaływaniu na siebie ról dyskursywnych re-alizowanych w wypowiedziach należących do określonego dyskursu z jednej strony potwierdza kompleksową strukturę dyskursu medialnego, z drugiej zaś, co wyróżnia tę pracę na tle wielu innych, ukazuje złożoność mechanizmu sterowania emocjami przez nadawcę. Radeiski nie skupia się wyłącznie na językowych strategiach mogących przyczynić się do wywołania strachu, lecz stawia krok dalej – pozostając wierna myśli Foucault nie traci z pola widzenia

relacji, w jakich pozostają badane wypowiedzi z innymi elementami dyskursu. Konsekwencją tak przyjętej perspektywy badawczej jest wyodrębnienie kolejnych aktorów, czy też – w ujęciu Radeiski – ról dyskursywnych, bez których wyjaśnienie badanego mechanizmu wydaje się niemożliwe. Szkoda jednak, że nie wszystkim z nich poświęcono w pracy tyle samo uwagi i że redukcja opisu, wynikająca – jak wyjaśnia autorka – z braku miejsca, dotknęła akurat aspektów poruszanych w literaturze przedmiotu relatywnie rzadko. Abstrahując od wywołanego tą dysproporcją uczucia drobnego niedosytu należy podkreślić, iż książka Bettiny Radeiski stanowi cenne i niezwykle interesujące uzupełnienie prac wpisujących się w nurt badań nad komunikacją medialną. Jej niewątpliwym walorem poza kompleksowym ujęciem oraz wspomnianym już wcześniej krytycznym podejściem autorki do omawianych zagadnień, jest także konsekwencja i zachowanie przejrzystości wywodu, co – zważywszy na złożoność przedmiotu badań – nie jest zadaniem łatwym.

Bibliografia:

Ossowski, Stanisław (1949): *U podstaw etyki*, wyd. 2 zmienione. Warszawa.

Magdalena Ziemba: BRIGITA KOSEVSKI PULJIĆ (Hrsg.) (2012): *Gefühlswelten in der fremdsprachlichen Didaktik*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 150 S.

Die Sphäre der Emotionen und Gefühle übt einen nicht geringen Einfluss auf den Menschen aus; sein Verhalten, seine kognitiven Prozesse oder Entscheidungen hängen eng mit Emotionen und Gefühlen zusammen. Diese Sphäre wird zum Schwerpunkt des von Brigita Kosevski Puljić herausgegebenen Sammelbandes *Gefühlswelten in der fremdsprachlichen Didaktik*. Das Thema ist äußerst aktuell. Es lässt sich eine Tendenz ausmachen, den Unterricht möglichst lernerzentriert zu gestalten. Aus diesem Grund scheint heutzutage die Introspektion in die Gefühlswelt der Schüler begründet und angemessen zu sein.

Das Phänomen der Emotionen und Gefühle in Bezug auf den Unterricht braucht mindestens

zwei Perspektiven, aus welchen es betrachtet werden sollte. Erstens sollten die Emotionen und Gefühle als reale, körperliche Erfahrungen betrachtet werden. Zweitens können sie thematisiert werden und als Lernstoff im Unterricht dienen. Die beiden Betrachtungsweisen finden ihren Platz im behandelten Sammelband. Interessant ist ebenfalls, dass in manchen Beiträgen des Bandes Emotionen und Gefühle auf der Textebene behandelt werden. In literarischen Texten spielt nämlich oft die Gefühlswelt der Protagonisten oder des Verfassers eine wichtige Rolle. Der Band besteht aus zehn Beiträgen, deren kurze Besprechung im Folgenden präsentiert wird.

Im einleitenden Beitrag *Emotionen und Fremdsprachenerwerb im Vorschulalter* versucht Vita